

бити да му је извор у вери, али то није гоњење ради вере, јер вера не приморава никога да једе крметине. Једини дакле разлог, са кога би ово могли покудити, јесте, да целина нема, да се меша у укусу и ствари појединих људи.

Да узмемо један ближи пример. Већина Шпањолаца сматра за опако и саоме Богу мрско безбожњаштво, поштовати Бога другачије, него што то прописује римска католичка вера, у Шпанији закон ни не признаје никакву другу веру. У јужној Европи, сматрају народи, да је женидба попова не само ирелигиозна, него и не чиста, непристојна и гадна. Шта кажу протестанти на то иначе искрено чувство, и кад би се покушало, да се и не католици присиле на ово? Али ако људи имају право, да узајамно ограничавају своју слободу, и у оним стварима, које се не тичу других људи, по ком би онда разлогу могли искључити наведене случајеве? Ко би онда могао замерити људима, када хоће да угуше све оно, што сматрају, да је срамота и пред Богом и пред људима? Нема такве личне неморалности, коју би нужније било забранити, него угушити оне обичаје, бар у очима оних људи, који сматрају ове обичаје за безбожне; већ ако не делимо, мишљење гохиоца и не тврдимо, да ми можемо гонити друге јер имамо право, а они да не могу нас гонити, јер немају право. Чувајмо се и не примајмо то начело, јер кад би се оно заиста применило, поникла би из тога по нас највећа неправда.

Можда ће се наведеним примерима, премда неумесно приговорити, да се они односе на случаје, који се не догађају међу нама; да јавно мњење у Енглеској тешко да ће кога принудити, да се од неких извесних јела уздржава; да се људи неће мешати у то, како ко Бога поштује; да неће питати да ли се ко и како жени или не жени. Да видимо сада један пример ограничавања у слободи, за који се неће моћи рећи да није опасан. Где су год пуританци доста снажни били, као у Новој Енглеској и у Великој Британији за времена републике, сада су веома успешно покушавали, да угуше, не само све јавне, него готово и све приватне забаве, а нарочито музику, играње, јавне игре или забаве и позоришта. А и данас се још налазе у овој земљи људи, који по својим моралним и религиозним појмовима сматрају, да таква увесељења не заслужују, да се трпе. Ово је мишљење најраспрострањеније у средњим сталежима, а будући да по нашим садашњим друштвеним и државним околностима, све више и више расте уплив ових сталежа, зар се дакле не може замислити, да ће људи овога мишљења, бити у будућности једном у већини у земаљској скупштини. Хоће ли онда бити другим сталежима по вољи, када и у забавама буду ограничавали, строге Калвинисте и методисте по својим моралним и религиозним појмовима? Неће ли они одрешно захтевати, нека се ови чланови заједнице, са својом досадном побожношћу, брину за своје ствари? То исто дакле можемо захтевати од сваке заједнице, када она забрањује свима оно уживање, које она сама сматра да је неумесно. Признамо ли једном, да је ова тежња умесна, оно се не можемо противити, да се она и не изврши у духу већине или какве друге власти, која је снажна у земљи; и у овоме случају, биће свако принуђен, да се држи оних појмова, које су створили орви насељеници Нове Енглеске о хришћанском друштву, кад би испало за руком да нека вера, која њиховој личи, опет задобије своју важност, што се већ више пута догађало са верама, које су се чиниле да изумиру.

Помислимо на други случај, који се може пре догодити, него овај, што га наведосмо. Без сумње је да друштво у новије доба, јако тежи, да се организује на демократски начин, са